

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΜΟΝΟΣ (*)

ΜΙΑ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΙΣ

Εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἀρθρῶν αὐτῶν, θὰ παρετήρησεν ὁ ἀναγνώστης, ὅτι ἔγινε λόγος περὶ τῶν προσαρμογῶν τῆς φύσεως εἰς τὸν ἄνθρωπον, μόνον ἐκεῖ ὅπου αἱ προσαρμογαὶ αὐταὶ εἶναι ἀπαραίτητοι διὰ τὴν ὑπάρξιν ζωῆ. Θὰ εἶδεν ἐπίσης, ὅτι ἀνεφέρθησαν γεγονότα, τῆς φύσεως, ἀξιοσημείωτα πού φανερῶνουν ὅτι ὑπάρχει ἐν πρόγραμμα διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ μαρτυρία τῶν γεγονότων αὐτῶν εἶναι μία ἔντονος ὑποδήλωσις ὅτι ὀπίσω ἀπὸ κάθε πρᾶγμα ὑπάρχει ἕνας κατευθύνων σκοπός. Καὶ ὁ τελικὸς αὐτὸς σκοπός, ὅπως φαίνεται λογικώτερον, εἶναι δημιουργία σκεπτομένου ἐγκεφάλου.

Εἶδομεν μέχρι τοῦδε, ὅτι ὁ κόσμος εὐρίσκεται ἀκριβῶς εἰς τὴν θέσιν πού πρέπει, ὅτι ὁ φλοιὸς τῆς γῆς εἶναι προσηρμοσμένος μὲ ἀκριβειαν δέκα πόδων καὶ ὅτι ἐὰν ὁ ὠκεανὸς ἦτο ὀλίγους πόδας βαθύτερος δὲν θὰ εἶχομεν ὄξυγόνον ἢ βλάστησιν. Εἶδομεν ὅτι ἡ γῆ περιστρέφεται εἰς εἰκοσιτέσσαρας ὥρας καὶ ἐὰν ἡ περιστροφή αὐτῆ ἐπεβραδύνετο ἢ ζωῆ θὰ ἦτο ἀδύνατος. Ἐὰν ἡ ταχύτης τῆς γῆς περὶ τὸν ἥλιον ἠϋξάνετο ἢ ἠλαττοῦτο, ἡ ἱστορία τῆς ζωῆς, ἐὰν ὑπῆρχε, θὰ ἦτο ὅλως διάφορος. Βλέπομεν ὅτι ὁ ἥλιος εἶναι ὁ εἷς μεταξὺ χιλιάδων πού θὰ ἠδύνατο νὰ κάμῃ δυνατὸν τὸ εἶδος τῆς ζωῆς μας ἐπὶ τῆς γῆς· τὸ μέγεθός της, ἡ πυκνότης, ἡ θερμοκρασία καὶ ὁ χαρακτήρ τῶν ἀκτίνων του ὅλα πρέπει

νὰ εἶναι, καὶ εἶναι, κανονικά. Βλέπομεν ὅτι τὰ ἀέρια τῆς ἀτμοσφαιράς εἶναι προσηρμοσμένα πρὸς ἀλλήλα καὶ ὅτι μία πολὺ ἔλαφρὰ μεταβολὴ θὰ ἦτο καταστρεπτικὴ. Καὶ ὅλα αὐτὰ δὲν εἶναι παρὰ ὀλίγοι ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς παράγοντας εἰς τοὺς ὁποῖους ἐπεστήθη ἡ προσοχὴ τοῦ ἀναγνώστου.

Ἐνεκα λοιπὸν τῆς λεπτότητος τῶν προσαρμογῶν τοῦ ὄγκου τῆς γῆς, τῆς θέσεώς της εἰς τὸ διάστημα, ἢ πιθανότης νὰ συμπέσουν μερικαὶ ἐκ τῶν προσαρμογῶν αὐτῶν εἶναι μία εἰς τὸ ἑκατομμύριον, καὶ ἡ πιθανότης νὰ συμπέσουν ὅλαι δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὑπολογισθῇ οὔτε εἰς δισεκατομμύρια. Ἡ ὑπαρξίς τῶν γεγονότων αὐτῶν, ἐπομένως, δὲν συμβιβάζεται μὲ κανένα ἐκ τῶν νόμων τῶν πιθανοτήτων. Ἀναγκαζόμεθα, λοιπὸν, ἐκ τῶν πραγμάτων νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ φύσις εἶναι πολὺ προσηρμοσμένη εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ μάλιστα πολὺ περισσότερον παρ' ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος προσηρμόσθη εἰς τὴν φύσιν, καὶ τοῦτο προκαλεῖ μεγάλην ἐκπληξιν. Μία ἀνασκόπησις τῶν θαυμάτων τῆς φύσεως ἀποδεικνύει χωρὶς καμμίαν ἀντίρρησιν, ὅτι εἰς ὅλα αὐτὰ ὑπάρχει σχέδιον καὶ σκοπός. Ἐφαρμόζεται ἕνα πρόγραμμα, πρόγραμμα μὲ ὅλας τὰς ἀναριθμήτους λεπτομερείας του, ἀπὸ τὸ Ἵπέρτατον Ὄν. Τὸ πρόγραμμα αὐτὸ ἀνεπτύχθη εἰς περιβάλλον ἱκανὸν νὰ διατηρήσῃ ἕνα φυσικὸν δημιούργημα, ἱκανὸν νὰ συντηρήσῃ ἕνα ἀνάλογον ἐγκέφαλον.

Ἐφ' ὅσον ὁ νοῦς μας εἶναι πεπερασμένος, ἀδυνατοῦμεν νὰ κατανοήσωμεν τὸ ἄπειρον. Δυνάμεθα μόνον νὰ δεχθῶμεν μίαν παγκόσμιον διάνοιαν ὡς τὴν βάσιν ὅλων τῶν πραγμάτων, συμπεριλαμβανομένου τοῦ

(*) Συνέχεια καὶ τέλος ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ καθηγητοῦ Α. Cressy Morrison «Man Does Not Stand Alone» (Fleming H. Revell Co, New York).

σχηματισμοῦ τῶν ἀτόμων, τῶν πλανητῶν, τῶν ἡλίων καὶ τῶν νεφελοειδῶν. Προσεγγίζομεν ἀσφαλῶς τὴν ἀπέραντον ἄβυσσον τοῦ ἀγνώστου ὅταν ἐπιστημονικῶς διαπιστώνωμεν ὅτι κάθε εἶδος ὕλης, κατὰ τὴν κρατοῦσαν θεωρίαν δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ ἡ ἐκδήλωσις μιᾶς παγκοσμίου μονάδος, ἠλεκτρικῆς κατὰ τὴν οὐσίαν της. Ἄλλ' ἀσφαλῶς ἡ τύχη ἔχει μικρὰν θέσιν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ κόσμου διότι τὸ ἐν δράσει σύμπαν κυβερνᾶται ὑπὸ νόμων.

Ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι πράγματι ὑπάρχει ἕνας σκοπός, τότε ὁ ἄνθρωπος ὡς τοιοῦτος δυνατὸν νὰ εἶναι εἷς μηχανισμός. Ποῖος ὅμως χειρίζεται τὸν μηχανισμόν αὐτόν; Διότι χωρὶς χειρισμόν θὰ εἶναι ἄχρηστος. Ἡ ἐπιστήμη δὲν μᾶς δίδει ἐξηγήσιν διὰ τὸν χειριστὴν του, ἀλλ' οὔτε μᾶς λέγει ἡ ἐπιστήμη ὅτι ὁ μηχανισμός εἶναι ὑλικός.

Ἡ σημειωθείσα πρόοδος εἶναι ἀρκετὴ ὥστε νὰ βλέπωμεν πλέον ὅτι ὁ Θεὸς φαίνεται νὰ δίδῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἕνα σπινθῆρα τῆς ἰδικῆς Του Διανοίας. Ἀπὸ μιᾶς ἀπόψεως, ἐπομένως, φαίνεται ν' ἀληθεύῃ, ὅτι λόγῳ τοῦ σπινθῆρος αὐτοῦ δυνάμεθα νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι «ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα Αὐτοῦ». Ὁ ἄνθρωπος ὡς δημιουργημὰ εὐρίσκεται ἀκόμη εἰς τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν καὶ μόλις ἀρχίζει νὰ αἰσθάνεται τὴν ἔλευσιν αὐτοῦ πού ὀνομάζει ψυχὴν. Βαθμηδὸν ὑψώνεται εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ δώρου αὐτοῦ καὶ ὡς ἐξ ἐνστικτοῦ αἰσθάνεται τὴν ἀθανασίαν του. Ἐὰν ὁ συλλογισμὸς αὐτὸς ἀληθεύῃ, καὶ ἡ λογικὴ του φαίνεται ἀναντίρρητος, τότε ἡ μικρὰ αὐτὴ γῆ μας, πραγματικῶς, προσλαμβάνει μίαν σπουδαιότητα πού δὲν ἔχομεν ποτὲ ὄνειρευθεῖ. Καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ἀπὸ τὸν μικρόν μας κόσμον προῆλθεν ὁ πρῶτος μηχανισμὸς εἰς τὸν ὁποῖον προστέθη ἕν μέρος τῆς Παγκοσμίου Διανοίας. Αὐτὸ ἐξυψώνει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸ ζωῶδες ἐνστικτὸν εἰς τὴν ἰκανότητα τοῦ συλλογίζεσθαι ἢ ὁποῖα δύνανται τώρα νὰ ἀντιλαμβάνεται τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ κόσμου εἰς τὴν πολυσύνθετον κατασκευὴν του καὶ νὰ αἰσθάνεται ἀμυδρῶς τὴν ἀληθινὴν δόξαν τοῦ Ἵπερτάτου Ὄντος καὶ τῶν ἔργων του.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Τὸ πρῶτον κεφάλαιον τῆς Γενέσεως περιέχει τὴν πραγματικὴν ἱστορίαν τῆς δημιουργίας, ἱστορίαν τῆς ὁποίας ἡ οὐσία δὲν μετεβλήθη ἀπὸ τὴν ἑκτοτε ἀποκτηθεῖσαν γνῶσιν μας. Ἡ διαπίστωσις αὐτὴ ἴσως προκαλέσῃ τὸ μειδίαμα εἰς τὴν καλόκαρδον ὄψιν τοῦ ἐπιστήμονος καὶ βλέμμα δυσπιστίας ἀλλ' ἰκανοποιήσεως εἰς τὸν ἀληθῆ πιστόν. Αἱ διαφοραὶ ἠγέρθησαν ἐπὶ λεπτομερειῶν αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι ἀξίαι συζητήσεως. Ἄς ἐξετάσωμεν τὰ γεγονότα ὅπως ταῦτα παρουσιάζονται εἰς τὸ ἀξιωματικώτερον αὐτὸ πρῶτον κεφάλαιον τῆς Βίβλου:

«Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος».

Πρόκειται περὶ τοῦ ἀρχικοῦ χάους μιᾶς ἀδιαμορφώτου γῆς.

«Καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου».

Οἱ ὠκεανοὶ ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν, ὡς ἀδιαπέραστα νέφη, καὶ κανὲν φῶς δὲν ἠδύνατο νὰ φθάσῃ δι' αὐτῶν εἰς τὴν γῆν.

«Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· γενηθήτω φῶς· καὶ ἐγένετο φῶς».

Τὰ σύννεφα ἐξεκαθάρισαν. Ἡ γῆ εἶχε ψυγεῖ, ἡ περιστροφή τῆς γῆς εἶχε δημιουργήσει τὴν νύκτα καὶ τὴν ἡμέραν.

«Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος».

Ἐξω ἀπὸ τὰ ὕδατα αὐτὰ πού ἐκάλυπτον ὅλην τὴν γῆν ἐξεπετάχθησαν αἱ ἥπειροι καὶ ἐνεφανίσθη ἡ ξηρὰ γῆ, ὑπεράνω δὲ τῆς γῆς, ἡ ἀτμοσφαῖρα.

«Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου σπείρον σπέρμα...».

Σημειώσατε ὅτι ἡ βλάστησις ἀναφέρεται πρὸ τῆς ζωῆς τῶν ζώων.

«Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας τοὺς μεγάλους... καὶ τοὺς ἀστέρας».

Ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη ἔγιναν ὄρατοὶ διὰ μέσου τῶν νεφῶν, καὶ καθὼς τὰ νέφη τελικῶς ἀπεσύρθησαν, ἐνεφανίσθησαν «καὶ» οἱ ἀστέρες.

«Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν καὶ πετεινὰ πετώμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ».

Πᾶσα κινουμένη ζωὴ ἔσχε τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς τὸ ὕδωρ καὶ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ εἶναι ἢ ἀτμοσφαῖρα.

«Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζωσαν κατὰ γένος, τετράποδα καὶ ἐρπετὰ καὶ θηρία τῆς γῆς».

Τώρα πλέον τὰ ζῶα μετὰ τὰς θαλάσσας ἐγκατεστάθησαν καὶ κατώκησαν καὶ εἰς τὴν ξηράν.

«Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν... καὶ ἀρχέτωσαν... πάντων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς... καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς ὁ Θεός λέγων· αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε».

Ὅλα αὐτὰ συνετελέσθησαν καὶ ὁ ἄνθρωπος ἔλαβεν ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς γῆς.

«Δέδωκα... πάντα καρπὸν σπέρματος σπορίμου... εἰς βρῶσιν».

Ἐδῶ ἔχομεν μίαν ἐκθεσιν εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς βιολογίας, ἡ ὁποία εἶναι τόσον περισσότερον ἐκκλητικὴ, ὅσον πρέπει νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὁ χρόνος κατὰ τὸν ὁποῖον ἔγινε ἡ ἐκθεσις αὐτή, μία ἐκθεσις ὀρθὴ καὶ τελείως σύμφωνος πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν. Ἡ ἐκθεσις αὐτὴ περὶ σπορίμου σπέρματος δὲν εἶχεν ἀποδειχθῆ ἀληθῆς ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην, μέχρις ὅτου ἀνεκαλύφθη ἡ σύνθεσις τῆς χλωροφύλλης καὶ ἔγινε γνωστὸν ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην ὅτι ὅλη ἡ ζωὴ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ πράσινον. Ἔτσι ἠκολούθησεν ἡ διάταξις τῆς πορείας τῶν γεγονότων ἀπὸ τὸ χάος εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ εἰς τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ.

Ἡμπορεῖ ἡ ἐπιστήμη νὰ εὔρη κανένα ψεγάδι εἰς τὴν συντομωτάτην αὐτὴν παλαιάν ἱστορίαν τῆς δημιουργίας; Ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου ἐκτιθεμένη εἰς ὀλίγας τυπογραφικὰς γραμμάς! Τὰ ὑπόλοιπα εἶναι λεπτομέρεια. Ὁφείλομεν νὰ ἀποδώσωμεν τὸν σεβασμὸν μας εἰς τὸν συγγραφέα, νὰ ὑποκλιθῶμεν μὲ ἄκραν ταπεινώσιν ἐνώπιον τῆς σοφίας του καὶ νὰ ὁμολογήσωμεν τὴν ἔμπνευσίν του. Ἐνώπιον τῆς ἀπλῆς αὐτῆς ἀληθείας ἅς μὴ ἐρίζωμεν περὶ λεπτομερειῶν. Τὰ γεγονότα αὐτὰ ἔγιναν διὰ μέσου

τῶν αἰώνων καὶ εἶναι γεγονότα. Ἡμπορεῖ νὰ ἀναπτύξωμεν θεωρίαν ὡς πρὸς τὸ πῶς ἀνεπτύχθησαν ὅλα τὰ φέροντα ζῶη ὄντα ἀπὸ τὸ ἀρχικὸν κύτταρον, ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη ἐκεῖ σταματᾷ. Δυνάμεθα νὰ συμφωνήσωμεν μὲ τὰς μεγάλας διανοίας, τῶν ὁποίων αἱ φιλόπονοι ἔρευναι ἔδωσαν μίαν πραγματικὴν εἰκόνα τῶν φυσικῶν γεγονότων τοῦ ὑλικοῦ κόσμου, ἀλλ' αὐτὸ δὲν μᾶς δεσμεύει ὥστε νὰ σταματήσωμεν ἐκεῖ ὅπου ἐσταμάτησαν ἐκεῖνοι, ἐπειδὴ ἀδυνατοῦν ἀκόμη νὰ ἴδουν τὴν χεῖρα τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἐπιστήμων, ὡς ἐπιστήμων δὲν δύναται νὰ δώσῃ ἐπιστημονικὴν βεβαίωσιν, ἀλλ' οὔτε καὶ δύναται ν' ἀρνηθῆ τὴν ὑπαρξίν τοῦ Πνεύματος ἢ μιᾶς Ὑπερτάτης Διανοίας. Ἐν τούτοις μέσα εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ αἰσθάνεται τὴν σύγκρουσιν τῆς συνειδήσεως, τῆς σκέψεως, τῆς μνήμης καὶ ἰδεῶν αἱ ὁποῖαι ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν ὄντοτητα αὐτὴν ποὺ καλοῦμεν ψυχὴν. Γνωρίζει ὅτι ἡ ἔμπνευσις του δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴν ὕλην. Ἡ ἐπιστήμη δὲν ἔχει ἀξιῶσιν ἢ δικαίωμα διὰ νὰ προφέρῃ τὴν τελευταίαν λέξιν ὡς πρὸς τὴν ὑπαρξίν μιᾶς Ὑπερτάτης Διανοίας, μέχρις ὅτου δυνηθῆ νὰ ἐκφέρῃ τὴν λέξιν αὐτὴν τελικῶς καὶ διὰ παντός.

Τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἄνθρωπος, παντοῦ καὶ πάντοτε, ἀπὸ τὴν ἀρχὴν του ἕως σήμερον, ἠσθάνθη τὴν ὄθησιν νὰ ἐπικαλεσθῆ κάτι τὸ ὁποῖον ἐπίστευεν ἀνώτερον καὶ ἰσχυρότερόν του, δεικνύει ὅτι ἡ θρησκεία εἶναι ἔμφυτος καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναγνωρισθῆ ἐπιστημονικῶς. Πρέπει νὰ προσέξωμεν τὸ πραγματικὸν γεγονὸς ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀναγνωρίζει τὸν Πατέρα τὸν ἐν οὐρανοῖς. Ἡμεῖς ποὺ ἔχομεν καταγίνει ἰδιαιτέρως μὲ τὴν γνῶσιν τοῦ κόσμου δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ προσβλέπωμεν μὲ περιφρονητικὴν διάθεσιν εἰς τὰς ἀτελείας ἐκείνων ποὺ προηγήθησαν ἢ ἐκείνων ποὺ τώρα δὲν γνωρίζουν τὴν ἀλήθειαν ὅπως ἡμεῖς τὴν βλέπομεν. Μᾶλλον, θὰ ἔπρεπε νὰ ἰστάμεθα μετὰ δέους καὶ σεβασμοῦ διὰ νὰ ἴδωμεν τὴν καθολικότητα τῆς ἀναζητήσεως καὶ πίστεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς ἓν ἀνώτερον ὄν. Δὲν εἶναι ἡ ψυχὴ του ἐκείνη ποὺ αἰσθάνεται συγγένειαν πρὸς τὴν Ὑπεράτην Διάνοιαν;

Φοβούμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι ἡ θρησκευτική ὠθήσις πού εὐρίσκεται εἰς μόνον τὸν ἄνθρωπον ἀποτελεῖ μέρος ἐνὸς σκεπτομένου ὄντος, ὅπως ἐπίσης καὶ κάθε ἄλλη ἰδιότης του; Ἡ ὑπαρξίς τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὰς πνευματικὰς ἰδιότητες εἶναι ἀπόδειξις τοῦ σκοποῦ τῆς Ὑπερτάτης Διανοίας, ὅπως ἐπίσης καὶ ὁ ὑλικός, ἀλλὰ θαυμαστός ἐγκέφαλος τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν ὁποῖον διαμένει τὸ αἰσθητικόν του εἶναι.

Κανὲν ὑλικὸν ἄτομον ἢ μόριον δὲν παρήγαγε ποτὲ μίαν σκέψιν, κανένας συνδυασμὸς στοιχείων δὲν ἐγέννησε ποτὲ μίαν ἰδέαν, κανεὶς φυσικὸς νόμος δὲν κατεσκεύασε ποτὲ ἓνα καθεδρικὸν νόον. Ὁρισμέναι ὁμως ζωντανὰ ὑπάρξεις πού περιέχουν μερικὰ ἀπὸ τὰ σωματῖα τῆς ὕλης-τὰ ὁποῖα ὑποτάσσονται εἰς τὰς ὑπάρξεις αὐτάς-καὶ ὑπακούουν εἰς ὠρισμένας ροπὰς καὶ ὠθήσεις τῆς ζωῆς, βλέπομεν νὰ δημιουργοῦν ὅλα τὰ θαύματα τοῦ πολιτισμοῦ. Τί εἶναι ὁμως ἡ ζωντανὴ αὐτὴ κατασκευή; Ἄτομα καὶ μόρια; Μάλιστα. Καὶ τί ἄλλο; Εἶναι κάτι πού δὲν ψηλαφεῖται, τόσον ἀνώτερον τῆς ὕλης, ὥστε ἡμπορεῖ νὰ κυβερνᾷ ὅλα τὰ πράγματα, καὶ τόσον διαφορετικὸν ἀπὸ τὸ ὑλικὸν ἐκ τοῦ ὁποῖου κατεσκευάσθη ὁ κόσμος, ὥστε δὲν ἡμποροῦμεν νὰ τὸ ἴδωμεν, νὰ τὸ ζυγίσωμεν ἢ νὰ τὸ μετρήσωμεν. Καθ' ὅσον γνωρίζομεν, δὲν ὑπάρχουν νόμοι πού νὰ τὸ κυβερνοῦν. Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι «κυρία τοῦ προορισμοῦ της», ἀλλὰ ἔχει συνείδησιν τῆς σχέσεώς της μὲ τὴν ὑπερτάτην πηγὴν τῆς ὑπάρξεώς της. Χάριν τοῦ ἀνθρώπου ἀνέπτυξε κώδικα ἠθικῆς τὸν ὁποῖον κανὲν ἄλλο ζῶον δὲν ἔχει, οὔτε χρειάζεται.

Νὰ ἀποκαλέσωμεν τὴν ὄντοτητα αὐτὴν παραγωγὴν καὶ αὔξησιν τῶν ἐνώσεων τῆς ὕλης ἐπειδὴ δὲν γνωρίζομεν διὰ τῶν δοκιμαστικῶν σωλήνων τί εἶναι ἡ ὄντοτης αὐτῆ, δὲν κάνομεν τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ θέτωμεν ἀπλῶς τὸ πρόβλημα. Ὑπάρχει ἡ ὄντοτης αὐτὴ καὶ διακηρύττει ἑαυτὴν μὲ τὰ ἔργα της, μὲ τὴν χαλιναγώγησιν τῆς ὕλης, καὶ ἐπάνω ἀπὸ ὅλα αὐτὰ μὲ τὴν δύναμίν

της νὰ ὑψώνη τὸν ὑλικὸν ἄνθρωπον ὑπεράνω τῶν ἀνθρωπίνων ἀδυναμιῶν καὶ σφαλμάτων εἰς ἀρμονίαν μὲ τὸ θέλημα τοῦ Ὑπερτάτου ὄντος. Αὐτὸ εἶναι ὁ οὐσιώδης σκοπὸς τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸ ἐξηγεῖ τὸν ἔμφυτον πόθον τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν ἐπαφὴν μὲ ἀνώτερά του πράγματα. Αὐτὸ ἀποκαλύπτει τὴν βάσιν τῆς θρησκευτικῆς του τάσεως. Αὐτὸ εἶναι ἡ θρησκεία. Ἡ ἐπιστήμη ἀναγνωρίζει καὶ δίδει πλήρη ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν σφοδρὰν αὐτὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἀνθρώπου δι' ἀνώτερα πράγματα, ἀλλὰ ἡ ἀναγνώρισις αὐτῆ δὲν κάμνει περισσότερον πιστευτὴν τὴν α ἢ β θρησκευτικὴν ὁμολογίαν, μολοντί εἰς αὐτὰς βλέπει κανεὶς ὅλους τοὺς δρόμους πού συγκλίνουν πρὸς τὸν Θεόν. Αὐτὸ πού ἡ ἐπιστήμη βλέπει καὶ ὅλοι οἱ σκεπτόμενοι ἄνθρωποι γνωρίζουν εἶναι ἡ ἀπίστευτος ἀξία τῆς παγκοσμίου πίστεως εἰς ἓν Ὑπερτάτον ὄν.

Ὁ ἄνθρωπος προάγεται πρὸς μίαν ἠθικὴν καὶ ἓνα αἰσθημα ἐπιτακτικὸν εἶναι ἡ αὔξησις τῆς πίστεως εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὴν ἀθανασίαν. Ὁ πλοῦτος τῆς θρησκευτικῆς πείρας εὐρίσκει τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἀνυψώνει βῆμα πρὸς βῆμα μέχρις ὅτου αἰσθανθῆ τὴν θείαν παρουσίαν. Ἡ ἐντελῶς αὐθόρμητος κραυγὴ τοῦ ἀνθρώπου «Θεέ μου βοήθησέ με» εἶναι φυσικὴ. Καὶ ἡ ἄδολος προσευχὴ ἀνυψώνει τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν φέρει ἐγγύτερον πρὸς τὸν Δημιουργόν του.

Σεβασμός, γενναιοψυχία, εὐγένεια τοῦ χαρακτῆρος, ἠθικότης, ἔμπνευσις καὶ ὅσα ἡμποροῦν νὰ ὀνομασθοῦν ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ δὲν προέρχονται ἀπὸ τὸν ἀθεϊσμόν ἢ τὴν ἄρνησιν πού δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μία ἐκπληκτικὴ μορφή τοῦ πεφυσιωμένου καὶ δοκησιόφου ὁ ὁποῖος θέτει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν θέσιν τοῦ Θεοῦ. Χωρὶς τὴν πίστιν, ὁ πολιτισμὸς θὰ ἐχρεωκόπει, ἡ τάξις θὰ μετεβάλλετο εἰς ἀταξίαν, ἡ ἀρμονία καὶ ὁ ἔλεγχος θὰ διελύοντο καὶ θὰ ἐπεκράτει τὸ κακόν. Ἄς κρατηθῶμεν λοιπὸν στερεῶς ἀπὸ τὴν πίστιν μας πρὸς μίαν Ὑπερτάτην Διάνοιαν, τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀδελφωσύνην τῶν ἀνθρώπων, ὑψωνόμενοι ἐγγύτερον πρὸς Αὐ-